

Nyelvi vizsgálataim alapján mindenesetre úgy látom, elégséges ok van arra, hogy a jövőd Balassi-kiadások hibásnak minősítsék és *kiköltem*-re javítsák a kódex eme szavát.

6. Munkám lezárása után és véletlenül bukkantam rá egy érdekes adatra, melyet végszó gyanánt még ideiktatok. A szótörténeti munkássága mellett filológiai gondosságáról is híres SZABÓ T. Attilának egyszer az *elkel* igével gyűlt meg hasonlóképpen a baja. A *Meghalt Mátyás király, oda az igazság* közmondás adatait kutatva ugyanis egy helyen, a régi nyelvben közkeletű . . . *elkölt az igazság* forma helyett az „. . . *eltölt az igazság*” adatot találta, mégpedig egy 18. század eleji kéziratos énekeskönyvben, illetőleg annak kiadásában.³⁰ Idézem SZABÓ T. Attila véleményét: „Némi kételyt érzek a három változatban is fennmaradt *elkölt* állítmány helyén itt egyetlenül álló *eltölt* láttán. Vajon nem másolási, olvasási vagy sajtóhiba révén került-é bele ez a Bathó Mihály-énekeskönyv kiadott szövegébe?”³¹ Erősíti a kételyt, hogy a közmondást tartalmazó mendikáns éneknek egészen közeli (a szóban forgó első versszak tekintetében pedig szinte szó szerint egyező) változata megvan a Szentsei-dalokkönyvben³², ott azonban „. . . *elkölt az igazság*” olvasható. – *Eltelhet-e hát az igazság; kitelhet-e valaki a zászló alól?* Ugyanaz az alapszó, ugyanaz a kérdés és – alighanem – ugyanaz a megoldás: másolási hiba lehet mindkét helyen.

SZABÓ T. Attilának még egy tanulságos adalékot köszönhetek: *elkel valakinek a cipójától*, mondták régente, ha valaki elment ura szolgálatából, elhagyta kenyéradó gazdáját.³³ – Nos, ezt a *cipótól* való *elkelés*-t én szerkezetileg és szemléletileg nagyon rokonnak érzem a *zászló alól* való *kikelés*-sel. Lényegében ugyanaz a jelképes cselekvés fejeződik ki mindkét szólásban, csak egyik a szolgaleányok, másik bizonyára a végvári katonák nyelvében termett.

BRATINKA JÓZSEF

„TÖRÖK” PRÉDIKÁTOR SZEPSIBEN

Szepsi Laczkó Máté krónikája írja a következőket az 1563-as évről szólván: „Egy török deák fő nemzet Debrecenben az Krisztust vallja Szepsiben leszen prédikátorrá: Stephanus Galatinus – ugyan ott holt meg.”¹

A feljegyzés valóságértékét nincs okunk kétségbevonni, a krónikaíró jól ismerte szülővárosának történetét (feljegyezte² egy másik ottani prédikátor, Laskai Ambrus 1587-es halálát is), s Galatai Istvánról más adatok is szólnak. Szepsi Laczkó szerint „ugyan ott holt meg”, tehát haláláig folyamatosan Szepsiben működött. Ott találjuk a nevét – Stephanus Galata formában – az Egri Lukácsot elítélő 1568-as kassai zsinat iratai között, a helvét irányú aláírók sorában a működési hely feltüntetése nélkül.³ A követ-

30. Bathó Mihály énekeskönyve. 1728. Kiad. Kocziány László: *Őszi harmat után*. Bukarest, 1957. 57.

31. Szabó T. Attila: *A szó és az ember*. (Válog. tanulm. II.) Bukarest, 1971. 52–3. Vö. *ErdM-SzótT.* (Erdélyi magyar szótörténeti tár I–II. Bukarest, 1976–78.) II. 1002.

32. Szentesi György dalokkönyve. 1704. Hasonmás kiad. VARGA Imre. Bp. 1977. 154. a. faksz.; vö. 448. jegyzete. – A közmondásra, illetve az igére 1. NySz. II. 164–5. is.

33. *ErdMSzótT.* II. 1003; az adat 1600-ból való. – Vö. Mindezt Balassi egy sorával: „*Elköltél, mond. arról, könyörgésed semmi,*” (Eckhardt-kiad. I. 45. és 172–3. jegyzete).

1. Szepsi Laczkó Máté krónikája 1521–1624. In: *Erdélyi történelmi adatok*. III. k. Kolozsvár, 1858. 18.

2. SZEPSI LACZKÓ Máté i.m. 28.

3. Friedrich Adolf Lampe (Debreceni Ember Pál): *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania*. Utrecht, 1728. 214.

kező, s egyben utolsó adat 1580-ban szól róla, mint szépsi prédikátorról. Ez utóbbit Kemény Lajos kassai levéltáros közléséből tudjuk, aki azonban nem akart hinni a szemének, s a nevet kiegészítette egy „n” betűvel Galántaira.⁴ Valószínűleg 1580 második felében halt meg, ekkor jött ugyanis Szepsibe az utódja, Iklódi Miklós, addigi kassai magyar káplán.⁵

Prédikátorunk talán egy kisázsiai (Galata!), vagy Isztambul Galata városrészében született előkelő származású keresztyén férfi volt, akinek esetleg még színleg mohamedánná is kellett lennie. Hosszabb ideje Magyarország hódoltsági részében tartózkodhatott, innen az elengedhetetlen nyelvtudás, majd Debrecenben „Krisztust vallotta” – hihetőleg ünnepélyes külsőségek között, hisz a kor protestáns gondolatvilágától nem volt idegen a mohamedánok megtérítésének eszméje. Miután tudásáról megbizonyosodtak, illetve megtanulta mindazt, amire szüksége lesz mint prédikátornak, Melius Péter kézrátétellel felszentelhette, és erről egy írásos igazolást is kaphatott.⁶ Ezután a török területektől távolabb eső Szepsibe ment, ami csakis az akkoriban alakuló kassavölgyi seniorátus és annak seniora, Károlyi Gáspár beleegyezésével és tudtával történhetett. Galatai döntésének jelentőségét mutatja, hogy éppen ide került – utódai között e gazdag mezővárosban megtalálhatjuk Paksi Cormaeus Mihályt és Szikszai Siderius Jánost.⁷

A szűkös adatok és a belőlük adódó következtetések a török–magyar érintkezések példa nélkül álló epizódját világítják meg. Egy főrangú renegát (nem magyarból lett törökké, hanem fordítva) helvét irányú prédikátor lett a hódoltságához még így is túl közeli Szepsiben, s ott több mint tizenöt évig békésen viselte hivatalát, tökéletesen beilleszkedve Magyarországon, valamint Wittenbergben tanult társai közé. Ez még akkor is nagy teljesítmény, ha eredetileg keresztyén volt – kivételessége miatt érdemes arra, hogy feljegyezzük.

SZABÓ ANDRÁS

4. Kemény Lajos: *Ahauj-Tornavármegye története 1527–1648*. Kassa, 1915. 60.

5. Iklódi Miklós (Nicolaus Iclodi de Kutfői) 1578. november 6-án iratkozott be a wittenbergi egyetemre. 1579-től 1580 májusáig Kassán volt magyar káplán, majd Szepsibe került, ahol 1583-ig tevékenykedett (1580-ban tévesen Mihálynak nevezik a források), a továbbiakban eltűnik a szemünk elől, csupán 1599-ben bukkan fel újra mint tállyai prédikátor. Szülője volt Mádón, illetve később Baktán.

6. 1568-ból adatunk van arról, hogy Lábnymó Benedek egy hamisított Melius-féle felszentelési okmánnyal járta az országot, s még kassai magyar prédikátor is lett. (*Adalékok Zemplén Vármegye Történetéhez* 1910. 355–356.)

7. Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. 3. jav. és bőv. kiad. Bp., 1977. 451, 543.